

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“ БЛАГОЕВГРАД

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Райна Димитрова

върху дисертационен труд за присъждане на ОНС „Доктор“
по научната специалност Икономика и управление (индустрия), професионално
направление 3.7. Администрация и управление,
област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

тема на дисертационния труд:

**„Възможности за повишаване на конкурентоспособността на фармацевтичните
предприятия“**

разработен от докторант в задочна форма на обучение

Юлия Атанасова Неделчева

Рецензията е изготвена съгласно Заповед № 2763 от 16.12.2022 г. на Ректора на
ЮЗУ „Неофит Рилски“

I. Общо представяне на докторанта

Юлия Неделчева завършва магистърска степен по специалността Стопанско управление (Стратегически мениджмънт) през 2017 г. в СУ „Св. Кл. Охридски“, София. През 2022 г. придобива специалност в системата на здравеопазването „Организация и икономика на фармацевтичното производство“ във Фармацевтичния факултет на Медицински университет, София. Професионалната кариера на докторанта след 2002 г. и досега се развива в различни организации в сферата на фармацевтичния сектор. В рамките на този период Юлия Неделчева заема последователно позиции като: Ръководител на смяна в Хигия ЕАД (Активис Груп), София; Счетоводител в Хигия ЕАД (Активис Груп), София; Счетоводител във Фармнет ЕАД, София; Главен експерт в Изпълнителна агенция по лекарствата към Министъра на здравеопазването. От 19.12.2018 г. е задочен докторант и хоноруван преподавател в катедра „Мениджмънт и маркетинг“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

II. Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 254 стандартни страници текст, в който са включени 13 таблици, 16 фигури и 31 графики.

Посочени са 252 информационни източника, от които 20 са на кирилица, а 232 на латиница. Те показват широк обхват на литературното проучване в предметната област на дисертацията. Литературните източници са използвани добросъвестно и коректно в процеса на дисертационното изследване.

Дисертацията е структурирана и балансирана правилно. Съдържанието е разпределено в увод (5 стр.), изложение в три глави (193 стр.), заключение (8 стр.), списък на използваната литература (22 стр.). Към дисертационния труд има три приложения в обем от 24 страници.

Езикът и стилът на текста са прецизни и са релевантни на изследваната проблематика. Дисертацията е много добре оформена и подредена, вкл. таблиците, фигурите и т. н.

Представената за рецензия докторска дисертация представлява задълбочено и комплексно научно изследване на възможностите за повишаване на конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия. Дисертационният труд е посветен на изследване на значим аспект на развитието на фармацевтичния сектор на българската икономика, какъвто е конкурентоспособността на предприятията в него и в частност възможностите за нейното повишаване. В съдържателен план докторантът е извел структурирано конкретни доводи, обосноваващи убедително **актуалността и значимостта** на темата на дисертацията. Вземайки предвид огромната социално-икономическа важност на фармацевтичната индустрия и нейното ускорено, основано на изключителни научни постижения и иновации, развитие, поставеният във фокуса на дисертацията проблем е много актуален и ще придобива все по-съществени измерения и в бъдеще.

Авторът и нейният научен ръководител заслужават адмирации за избора на темата, за детайлното изследване на въпросите, свързани с конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия и възможностите за нейното повишаване, основано на адекватен количествен и качествен анализ. Тези въпроси представляват теоретичен и практически интерес, което определя дисертационния труд като актуален и значим, както от теоретична, така и от практико-приложна гледна точка.

Задължителните атрибути на дисертационен труд – предмет и обект на изследването, основна научна теза, изследователска цел и задачи са открити, с което е очертана рамката на разработката. Тя се характеризира с издържана структура на

отделните части на изложението и с ясна логическа обвързаност. Постройката е подчинена на целта и задачите на изследването.

Изследователската теза е определена правилно – тя гласи, че чрез проучване, анализиране и оценяване на мнението и нагласите на производителите и потребителите на фармацевтични продукти могат да се разкрият съществуващи възможности за повишаване на конкурентоспособността на фармацевтичните производители в България.

Обектът и предметът на дисертационния труд са ясно и коректно дефинирани. Като **обект на изследването** се определя конкурентоспособността на водещи фармацевтични производители в България. Неговият **предмет** са възможностите за повишаване на конкурентоспособността на фармацевтичните производители в България.

Целта на изследването е да се оцени конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия и да се идентифицират възможностите за нейното повишаване в контекста на състоянието и развитието на фармацевтичните производители в България. Целта на проучването е прецизно и конкретно формулирана. Поставени са пет основни **изследователски задачи**, които са правилно определени, като тяхното решаване би позволило реализацията на поставената цел. Положително е, че те кореспондират със съдържанието на отделните параграфи на дисертацията. Представен е обобщен преглед на теоретичните основи и на степента на разработеност в научната литература на проблемите, попадащи в обхвата на дисертационния труд.

Използваният **методически инструментариум** е адекватен на проблематиката, като включва: метод на анализ и синтез; метод на наблюдението; метод на индукция и дедукция; сравнителен анализ; метод на групировката; балансов метод; анкетен метод; статистически методи; интуитивен и систематичен подход; графичен и табличен метод.

С оглед на поставените задачи на проучването са използвани подходящи и достатъчни по обем и обхват **източници на проучването**: български и чуждестранни автори по избраната тема; данни на Националния статистически институт; изводи от конференции на професионални организации; справки от Изпълнителната агенция по лекарствата и от Националната здравноосигурителна каса; решения на Комисията за защита на конкуренцията. Аналитичната част на дисертационния труд се основава на информация от собствени анкетни проучвания до фармацевтичните производители и до потребителите на фармацевтични продукти, микроикономически данни от годишни финансови отчети на фармацевтични производители; макроикономически данни от национални и международни институции.

Ясно и конкретно са посочени **ограниченията по място, време, методология и обхват** на изследването, както и **затрудненията**, пред които то е било изправено.

III. Оценка на съдържанието и основните резултати на дисертационния труд

В представения за рецензиране дисертационен труд са спазени основните изисквания към научно-приложните изследвания, вследствие на което са постигнати конкретни резултати. Като цяло дисертацията се отличава с прецизност, логическа последователност, задълбоченост на изследването и стремеж за комплексно разглеждане проблемите в тяхната взаимна връзка и зависимост.

Като съдържание и основни елементи **уводът** обхваща необходимото за тази част на дисертационен труд. Отделните елементи на увода са добре представени в съответствие с изискваното и очакваното от него.

Първа глава на дисертацията поставя на разглеждане общите теоретични въпроси на конкуренцията и конкурентоспособността. Правилно е обърнато специално внимание на развитието на фармацевтичната промишленост във времевата рамка от началото на 20-ти век и досега, на изясняването на нейната същност, конкретизирането на структурата ѝ и протичащите в нея разнообразни процеси. Направена е авторова систематизация на етапите на развитие на фармацевтичната индустрия. Изведени са особености, които характеризират спецификите на този сектор на промишлеността. Специален параграф (1.2.) е посветен на теоретичните възгледи за същността на конкуренцията и конкурентоспособността. Направен е преглед на литературни източници, открити са съществени становища на водещи автори. Основателно е насоченото към тяхната уникалност на микро-, макро- и международно равнище, внимание. Двете категории – конкуренция и конкурентоспособност са разгледани задълбочено, като са направени обосновани изводи, а именно: че в съвременния икономикс те се разглеждат в различни измерения, без да се сравняват и заменят; че конкуренцията отразява динамиката във външната среда, а конкурентоспособността е следствие от използването на ресурсите на вътрешната среда. Проличава личното отношение на докторанта по въпросите, свързани със същността и значението на конкуренцията и конкурентоспособността. Обосновани са мотивите, поради които тези проблеми са оценени като важни в контекста на темата, целта и тезата на дисертацията. Трети параграф на първа глава е посветен на факторите, влияещи върху конкурентоспособността във фармацевтичната промишленост. Силна страна на тази част е, че изследването на факторите е поставено в контекста на спецификата на сектора, свързана със структурата на търсенето и на предлагането. Обосновано е убедително

становището, че директната връзка на фармацевтичната промишленост със сектора на здравеопазването довежда до отхвърляне на приети пазарни принципи и до модифицирането на доказани икономически механизми, вкл. редица функции на държавата при генериране на публични блага.

Във **втора глава** са разгледани моделите за оценяване на конкурентоспособността. В съдържателен и структурен аспект текстът е добре разработен. От изложението се вижда, че докторантът познава задълбочено въпросите, попадащи в предметното поле на оценяването на конкурентоспособността. Правилно е започнато с параграф, посветен на концепциите за оценяване на конкурентоспособността. Положително е, че на база на обстойния литературен обзор, са направени адекватни изводи и е изведено становище на докторанта, че общовалидно изискване при оценяване на конкурентоспособността е определянето на показателите, които са източник или резултат на конкурентоспособността, т. е. факторите на входа и на изхода, независимо от нивото, на което се провежда оценяването на конкурентоспособността. Във втори и трети параграф на тази глава от съдържателна гледна са изследвани характеристиките, предимствата и недостатъците съответно на количествените (параграф 2.2.) и качествените модели (параграф 2.3.) за оценяване на конкурентоспособността. Направен е преглед на мнения, идеи и подходи на редица автори и са открити значими обобщени изводи. Приемам становището на докторанта, че е целесъобразно при оценката на конкурентоспособността на предприятията от фармацевтичната промишленост да се комбинират методи, които се основават на анализ на финансови данни от една страна и на данни от анкетни проучвания, от друга.

Трета глава е фокусирана върху емпиричното изследване и оценката на конкурентоспособността на фармацевтични производители в България. В първи параграф е направена характеристика на фармацевтичната промишленост в нашата страна. Позитивен момент в този параграф са систематизираните и отличителни черти. Вторият параграф е посветен на методологията за оценка на конкурентоспособността на фармацевтични производители. Правилно е изказаното от докторанта мнение, че методологията за оценка на конкурентоспособността на предприятията в сектора следва да бъде съобразена с особеностите на пазара на фармацевтични продукти. Считаю, че приносен характер има представеният на Фиг. 14 ÷ Фиг 16 процес на оценяване на конкурентоспособността според етапите на веригата на добавена стойност и нивата на икономикса. В трети параграф са изложени резултатите от приложен количествен модел за оценка на конкурентоспособността, основан на анализ на осем показателя от

годишните отчети за 2020 г. на изследваните производители на фармацевтични продукти. На база на тези резултати са направени обобщени изводи. Качеството на разработката в тази част, както и в следващите параграфи (3.4 и 3.5.) допълнително би се повишило, ако времевата рамка на изследването се разшири и анализът и оценката се направят въз основа на данни за по-дълъг период от време. Това би позволило да се изследва и динамиката на процесите, респ. на стойностите на показателите и оценките. Четвъртият параграф е посветен на оценка на конкурентоспособността чрез качествен модел. Чрез анкетното проучване се постига получаване на качествена оценка относно мнението на крайните потребители на фармацевтични продукти и на фармацевтичните предприятия, както и на техните нагласи. За целите на изследването са разработени две авторски анкетни карти, проучващи мнението на двете групи респонденти. Чрез статистическите методи на сравнение, анализ и синтез са обработени резултатите от научното изследване и са достигнати съответните изводи и заключения. Представени са резултатите от направеното емпирично изследване в няколко основни направления, всяко от които има своето важно значение, допринася за реализиране на целта и задачите на дисертацията и има приносен характер, а именно: сравнителният анализ на производители по набор от фактори за конкурентоспособност, при което резултатите отчитат конкурентоспособността на фармацевтичните производители от гледна точка на икономиката (цената на продукта) и на здравеопазването (качеството на продукта); отчитането на влиянието върху конкурентоспособността на предприятията на фактори като разрешителни за продажба и поемане на част от цената при продажбата на лекарства, произтичащи от действията и правомощията на компетентни органи, при което единствено в сектора на фармацевтичното производство се констатира допирна точка между мнението на предписващ лекар, фармацевт, НЗОК и пациентски организации; обосноваването на извода, че качеството на фармацевтичните продукти определя конкурентоспособността на фармацевтичните производители; идентифицирането на други фактори за повишаване на конкурентоспособността и по-конкретно цената на фармацевтичните продукти и ефектите от лечението; установяването като резултат, че най-слабо влияние върху конкурентоспособността оказват маркетинговите инструменти, дължащо се на факта, че фармацевтичната промишленост е по-скоро част от здравеопазването, отколкото част от производството. В пети параграф са представени резултатите от реализираната обобщена оценка на конкурентоспособността на фармацевтични предприятия. Използвана е подходяща, основана на разработена в научната литература, методическа рамка. Получени са ценни,

иновативни, имащи характер на приносни моменти, резултати. Шестият параграф е посветен на извеждане на възможности за повишаване на конкурентоспособността на фармацевтичните производители в България. Позитивно тук е, че тези възможности са определени в пряка връзка и зависимост с получените в хода на анализа и оценката на конкурентоспособността, емпирични резултати.

В **заключението** са представени структурирано обобщените резултати от направеното в дисертационния труд научно изследване и са формулирани основните изводи, основани на тези резултати. Препоръчително е тук да се определят и възможни насоки за допълнителни бъдещи изследвания на докторанта в разглежданата предметна област.

Съдържанието на дисертацията е конкретно фокусирано, без излишни отклонения и описания. Авторът анализира и извежда характеристики и особености, взаимовръзки и зависимости и изказва виждания и позиции по проблема.

IV. Оценка на научните и практическите резултати и приноси

Може да се твърди, че дисертантът е осъществил собствено научно изследване и е получил оригинални научни резултати, на основата на които е направил свои анализи и обобщения. Представените резултати от дисертационното проучване позволяват да се твърди, че те са авторски и могат да се смятат за значими, независимо от възможността да се оспорва общата представителност на изследваната извадка. Дисертационният труд притежава безспорни научни достойнства.

Докторантът е формулирал 5 приноса с теоретико-методологичен и научно-приложен характер. Приносите се съдържат в дисертационния труд и съответстват на изказаните положителни оценки в рецензията. Приемам ги изцяло. Основните приноси точно разкриват постигнатите научни и приложни резултати. Те са дело на самостоятелни и целенасочени научни търсения и доразвиват в теоретичен и практически аспект съществуващото научно познание в предметната област на заетостта в промишлеността. Може с убеденост да се каже, че посочените приноси са новост и са лично дело на докторанта.

Считам, че като важен теоретичен принос следва да се отбележи критичното изследване, систематизирането и обобщаването на теоретичните възгледи по отношение на основните теоретични концепции за конкуренцията и конкурентоспособността и идентифицираните на тази основа основни проблемни въпроси.

Съществено значение от научно-приложна гледна точка има допълването на научното познание относно състоянието и развитието на фармацевтичната промишленост в България.

Сериозно значение в научно-приложно отношение има приложената методика за оценка на конкурентоспособността на предприятията във фармацевтичната промишленост

Съществен приносен характер с научно-приложно значение имат и направените анализ и оценка на конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия в България.

Като значим принос в практико-приложен аспект може да се разглеждат предложените възможности за повишаване на конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия.

Резултатите от изследванията са представени в 5 научни статии, публикувани в периода 2019-2022 г., които представят съществени резултати от дисертационния труд. Две от публикациите са самостоятелни, а останалите са в съавторство. Статиите са публикувани в специализирани научни списания.

Авторефератът е съставен въз основа на изложението на дисертационния труд и отразява замисъла и структурата на изследването и получените резултати. Той отговаря на приетите стандарти за съставяне на автореферат на дисертационен труд.

V. Въпроси, критични бележки и препоръки

Рецензията е един сериозен опит за задълбочено изследване на проблемите, свързани със заетостта в промишлеността. Освен отправените в коментарите към отделните части на дисертационния труд бележки и препоръки, могат да бъдат отправени и някои общи такива, които не омаловажават достойнствата на изследването, а имат за цел допълнително повишаване на неговото качество:

1. Разработката само би спечелила, ако бъдат проучени по-голям брой специализирани литературни източници от български автори по основните теоретични въпроси.

2. Би могло да се направи по-ясно и категорично подчертаване на собственото мнение по разглежданите теоретични проблеми.

3. Би било изключително полезно да се приложат, като част от методическия инструментариум, някои от статистическите методи за изследване на зависимости. Това би позволило да се направи количествена характеристика на проявлението на връзките и

взаимозависимостите между масовите явления или процеси при конкретните условия в определени пространствено-времеви граници.

Бих желала да поставя следните уточняващи въпроси:

1. Как може да се коментира представителността на извадката при анкетното проучване?
2. Какви изводи могат да се направят при сравняване на резултатите от анализа, направен в параграфи 3.3, 3.4 и 3.5. на дисертацията?

Поставените въпроси не намаляват качествата на дисертационната работа, а биха предоставили възможност на дисертанта да защити още по-убедително своите резултати, както и да му послужат като препоръки в бъдещата му работа. Позволявам си да препоръчам настоящият труд да се оформи като монография и да бъде публикуван поради своята актуалност и важни емпирични резултати.

VI. Заключение

Представеният за рецензиране дисертационен труд на тема: „Възможности за повишаване на конкурентоспособността на фармацевтичните предприятия“ е в съответствие с изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за неговото прилагане. Докторантът покрива поставените минимални национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Убедено считам, че темата на дисертационния труд е актуална, а съдържанието на разработката е оригинално от научна гледна точка. Налице е ясно формулиран проблем, разработен е научно-методичен апарат за решаване на този проблем, проведено е експериментално изследване, по резултатите от което са направени изводи и препоръки, които представляват безспорни научни и научно-приложни приноси. Оценявам добрата подготвеност и осведоменост на докторанта в предметната област на дисертацията. Изложените научни и приложни резултати, съдържащи се в нея, представят докторанта като научен работник, който притежава знания и умения за самостоятелна научноизследователска дейност в областта на икономиката и управлението. По тези причини оценявам положително дисертационното изследване и призовавам членовете на научното жури да гласуват за присъждане на Юлия Атанасова Неделчева на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност Икономика и управление (индустрия), професионално направление 3.7. Администрация и управление.

23.01.2023 г.

Благоевград

Рецензент:

/доц. д-р Р. Димитрова/

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ ·НЕОФИТ РИЛСКИ· БЛАГОЕВГРАД

REVIEW

by Associate Professor Raina Dimitrova, PhD

on a dissertation work for the award of a „Doctor“ education-scientific degree
in the scientific specialty Economics and Management (industry), professional direction 3.7.
Administration and Management,
field of higher education 3. Social, economic and legal sciences

dissertation topic:

„Opportunities to increase the competitiveness of pharmaceutical enterprises“

developed by a part-time PhD student

Yulia Atanasova Nedelcheva

The review was prepared according to Order No. 2763 from 16.12.2022 of the Rector of the South-West University Neofit Rilski

I. Overall evaluation of the candidate

Yulia Nedelcheva graduated with a master's degree in Business Administration (Strategic Management) in 2017 at SU “St. Kl. Ohridski”, Sofia. In 2022, she acquired a specialty in the health care system “Organization and Economics of Pharmaceutical Production” at the Faculty of Pharmacy of the Medical University, Sofia. The professional career of the doctoral student after 2002 and until now has developed in various organizations in the field of the pharmaceutical sector. Within this period, Yulia Nedelcheva successively held positions: Shift manager at Hygia EAD (Aktavis Group), Sofia; Accountant at Higia EAD (Aktavis Group), Sofia; Accountant at Farmnet EAD, Sofia; Chief expert at the Medicines Executive Agency at the Minister of Health. Since 19.12.2018, she is a part-time doctoral student and part-time teacher in the “Management and Marketing” department of the South-West University Neofit Rilski.

II. General characteristics of the dissertation work

The dissertation is in a volume of 254 standard pages of text, which includes 13 tables, 16 figures and 31 graphs.

252 information sources are listed, of which 20 are in Cyrillic and 232 are in Latin. They show a wide range of the literature study in the subject area of the dissertation. Literary sources have been used in good faith and correctly in the process of the dissertation research.

The thesis is structured and balanced properly. The content is divided into an introduction (5 pages), an exposition in three chapters (193 pages), a conclusion (eight pages), and a list of the literature used (22 pages). There are three 24-page appendices to the dissertation work.

The language and style of the text are precise and relevant to the issues under investigation. The dissertation is very well formed and arranged, incl. the tables, figures, etc.

The doctoral dissertation submitted for review is a thorough and complex scientific study of the possibilities for increasing the competitiveness of pharmaceutical enterprises. The dissertation is devoted to the study of a significant aspect of the development of the pharmaceutical sector of the Bulgarian economy, which is the competitiveness of the enterprises in it and, in particular, the possibilities for its increase. In terms of content, the doctoral student has presented structured, concrete arguments convincingly justifying the **relevance and significance** of the topic of the dissertation. Taking into account the enormous socio-economic importance of the pharmaceutical industry and its accelerated development, based on outstanding scientific achievements and innovations, the problem placed in the focus of the dissertation is very current and will acquire increasingly significant dimensions in the future.

The author and her supervisor deserve admiration for the choice of the topic, for the detailed study of the issues related to the competitiveness of pharmaceutical enterprises and the possibilities for its increase, based on an adequate quantitative and qualitative analysis. These questions are of theoretical and practical interest, which defines the dissertation work as relevant and significant, from both a theoretical and a practical-applied point of view.

The mandatory attributes for dissertation research – subject and object of the research, main scientific thesis, research goal and tasks are highlighted, which outlines the framework of the development. It is characterized by a sustained structure of the individual parts of the exhibition and a clear logical connection. The structure is subordinated to the purpose and tasks of the study.

The **research thesis** is correctly defined – it states that by researching, analyzing and evaluating the opinion and attitudes of manufacturers and consumers of pharmaceutical products, existing opportunities for increasing the competitiveness of pharmaceutical manufacturers in Bulgaria can be revealed.

The object and subject of the dissertation work are clearly and correctly defined. The **object of the research** is the competitiveness of leading pharmaceutical manufacturers in Bulgaria. Its **subject** is the possibilities for increasing the competitiveness of pharmaceutical manufacturers in Bulgaria.

The **purpose of the research** is to assess the competitiveness of pharmaceutical enterprises and to identify the possibilities for its increase in the context of the state and development of pharmaceutical manufacturers in Bulgaria. The purpose of the study is precisely and concretely formulated. Five main **research tasks** are set, which are correctly defined, and their solution would allow the realization of the set goal. It is positive that they correspond with the content of the individual paragraphs of the dissertation. A general overview of the theoretical foundations and the degree of elaboration in the scientific literature of the problems falling within the scope of the dissertation is presented.

The **methodological toolkit** used is adequate to the problem, including: method of analysis and synthesis; method of observation; method of induction and deduction; comparative analysis; clustering method; balance method; survey method; statistical methods; intuitive and systematic approach; graphical and tabular method.

In view of the set tasks of the study, appropriate and sufficient in terms of volume and scope **sources of the study** were used: Bulgarian and foreign authors on the selected topic; data of the National Statistical Institute; conclusions from conferences of professional organizations; references from the Medicines Executive Agency and the National Health Insurance Fund; decisions of the Commission for the Protection of Competition. The analytical part of the dissertation work is based on information from own questionnaire surveys to pharmaceutical manufacturers and to users of pharmaceutical products, microeconomic data from annual financial reports of pharmaceutical manufacturers; macroeconomic data from national and international institutions.

The **limitations in terms of place, time, methodology and scope of the study**, as well as **the difficulties** it faced, are clearly and specifically stated.

III. Evaluation of the scientific and practical results and contributions of the dissertation

In the dissertation presented for review, the main requirements for scientific and applied research were met, as result of which specific results were achieved. In general, the dissertation work is distinguished by precision, logical consistency, thoroughness of the research and an aspiration for a complex examination of the problems in their mutual connection and dependence.

As content and main elements, **the introduction** covers what is needed for this part of the dissertation. The individual elements of the introduction are well presented in accordance with what is required and expected of him.

The first chapter of the dissertation examines the general theoretical issues of competition and competitiveness. Special attention is rightly paid to the development of the pharmaceutical industry in the period from the beginning of the 20th century until now, to the clarification of its essence, the specification of its structure and the various processes taking place in it. An author's systematization of the stages of development of the pharmaceutical industry has been made. Features that characterize the specifics of this industrial sector are presented. A special paragraph (1.2.) is devoted to theoretical views on the essence of competition and competitiveness. A review of literary sources was made; essential opinions of leading authors were highlighted. The focus on their uniqueness at the micro-, macro- and international level is justified. The two categories - competition and competitiveness have been examined in depth, and justified conclusions have been drawn, namely: that in modern economics, they are considered in different dimensions, without comparing and replacing them; that competition reflects the dynamics in the external environment, and competitiveness is a consequence of the use of the resources of the internal environment. It reveals the personal attitude of the doctoral student on the issues related to the essence and meaning of competition and competitiveness. The reasons why these issues were assessed as important in the context of the topic, purpose and thesis of the dissertation are substantiated. The third paragraph of the first chapter is devoted to the factors affecting competitiveness in the pharmaceutical industry. A strength of this part is that the study of the factors is placed in the context of the specifics of the sector related to the structure of demand and supply. The opinion that the direct connection of the pharmaceutical industry with the healthcare sector leads to the rejection of accepted market principles and to the modification of proven economic mechanisms, incl. a number of functions of the state in generating public goods.

In **the second chapter**, the models for assessing competitiveness are discussed. In terms of content and structure, the text is well developed. It can be seen from the presentation that the doctoral student has a thorough knowledge of the issues falling within the subject field of

competitiveness assessment. It is appropriate to begin with a paragraph devoted to the concepts of assessing competitiveness. It is positive that, on the basis of the comprehensive literature review, adequate conclusions were drawn and the opinion of the doctoral student was drawn that a generally valid requirement in assessing competitiveness is the determination of the indicators that are the source or result of competitiveness, i.e. the input factors and at the output, regardless of the level at which the assessment of competitiveness is carried out. In the second and third paragraphs of this chapter, the characteristics, advantages and disadvantages of the quantitative (paragraph 2.2.) and qualitative models (paragraph 2.3.) for assessing competitiveness are examined from a content point of view. Opinions, ideas and approaches of a number of authors have been reviewed and significant general conclusions have been highlighted. I accept the opinion of the doctoral student that it is appropriate to combine methods based on the analysis of financial data on the one hand and survey data on the other in assessing the competitiveness of pharmaceutical companies.

The third chapter is focused on the empirical research and evaluation of the competitiveness of pharmaceutical manufacturers in Bulgaria. The first paragraph describes the pharmaceutical industry in Bulgaria. A positive point in this paragraph is its systematized distinctive features. The second paragraph is devoted to the methodology for evaluating the competitiveness of pharmaceutical manufacturers. The opinion expressed by the doctoral student is correct, that the methodology for assessing the competitiveness of enterprises in the sector should be tailored to the peculiarities of the pharmaceutical market. I believe that the one presented competitiveness assessment process according to the stages of the added value chain and the levels of the economy in Fig. 14 ÷ 16 has a contributing character. The third paragraph presents the results of an applied quantitative competitiveness assessment model based on the analysis of eight indicators from the 2020 annual reports of the investigated pharmaceutical manufacturers. Based on these results, generalized conclusions were drawn. The quality of the development in this part, as well as in the following paragraphs (3.4 and 3.5.), would be further enhanced if the period of the study was extended and the analysis and evaluation were based on data over a longer period. This would allow studying the dynamics of the processes, resp. of the values of indicators and ratings. The fourth paragraph is devoted to assessing competitiveness through a qualitative model. Through the survey, obtaining a qualitative assessment is achieved regarding the opinion of the end users of pharmaceutical products and pharmaceutical companies, as well as their attitudes. For the purposes of the research, two author questionnaires are developed, examining the opinion of two groups of respondents. Through the statistical methods of comparison, analysis and synthesis, the results of the

scientific research were processed and the relevant conclusions and conclusions were reached. The results of the conducted empirical research are presented in several main directions, each of which has its own importance, contributes to the realization of the purpose and tasks of the dissertation and has a contributing character, namely: the comparative analysis of manufacturers according to a set of competitiveness factors, in which the results take into account the competitiveness of pharmaceutical manufacturers from the point of view of economy (product price) and healthcare (product quality); the consideration of the impact on the competitiveness of enterprises of factors such as sales permits and taking part of the price in the sale of medicines resulting from the actions and powers of competent authorities, where only in the pharmaceutical production sector is a point of contact found between the opinion of a prescribing doctor, pharmacist, National Health Insurance Fund and patient organizations; the substantiation of the conclusion that the quality of pharmaceutical products determines the competitiveness of pharmaceutical manufacturers; the identification of other factors to increase competitiveness and in particular the price of pharmaceutical products and the effects of treatment; finding as a result that marketing tools have the least impact on competitiveness, due to the fact that the pharmaceutical industry is part of healthcare rather than part of manufacturing. The fifth paragraph presents the results of the implemented summary assessment of the competitiveness of pharmaceutical enterprises. An appropriate methodological framework based on the scientific literature has been used. Valuable, innovative, contributing moments, results are obtained. The sixth paragraph is dedicated to identifying opportunities for increasing the competitiveness of pharmaceutical manufacturers in Bulgaria. The positive here is that these possibilities are determined in direct connection and dependence with the empirical results obtained in the course of the analysis and assessment of competitiveness.

In **the conclusion**, the summarized results of the scientific research carried out in the dissertation are presented in a structured manner and the main conclusions based on these results are formulated. It is recommended that possible directions for additional future research of the doctoral student in the subject area under consideration be also determined here.

The content of the dissertation is specifically focused, without frills, deviations, and descriptions. The author analyzes and brings out characteristics and features, interrelationships and dependencies and expresses views and positions on the problem.

IV. Evaluation of the research and practical results and contributions

It can be argued that the dissertation student has carried out his own scientific research and obtained original scientific results, on the basis of which he made his own analyzes and generalizations. The presented results of the scientific research make it possible to claim that they are author's and can be considered significant, regardless of the possibility of disputing the general representativeness of the studied sample. The dissertation has indisputable scientific merits.

The doctoral student has formulated five contributions of a theoretical-methodological and scientific-applied nature. The contributions are contained in the dissertation and correspond to the positive evaluations expressed in the review. I fully accept them. The main contributions accurately reveal the achieved scientific and applied results. They are the work of independent and purposeful scientific research and further develop in a theoretical and practical aspect the existing scientific knowledge in the subject area of employment in industry. It can be said with conviction that the mentioned contributions are new and are the personal work of the doctoral student.

I believe that critical research, systematization and summarization of theoretical views regarding the main theoretical concepts of competition and competitiveness and the main problematic issues identified on this basis should be noted as an important theoretical contribution.

From a scientific and applied point of view, the addition of scientific knowledge about the state and development of the pharmaceutical industry in Bulgaria is essential.

The applied methodology for assessing the competitiveness of enterprises in the pharmaceutical industry is of serious importance in a scientific and applied sense.

The analysis and assessment of the competitiveness of the pharmaceutical enterprises in Bulgaria also have a significant contribution of scientific and applied importance.

As a significant contribution in a practical-applied aspect, the proposed opportunities for increasing the competitiveness of pharmaceutical enterprises can be considered.

The results of the research are presented in five scientific articles published in the period 2019-2022, which present essential results of the dissertation work. Two of the publications are independent and the rest are co-authored. The articles have been published in specialized scientific journals.

The abstract is composed based on the presentation of the dissertation work and reflects the design and structure of the research and the results obtained. It meets the accepted standards for composing a dissertation abstract.

V. Questions, critical notes and recommendations

The peer-reviewed work is a serious attempt at an in-depth study of the problems related to increasing the competitiveness of pharmaceutical enterprises. In addition to the comments and recommendations made in the comments to the individual parts of the dissertation, some general ones can be made that do not detract from the merits of the research, but aim to further increase its quality:

1. The development would probably benefit from a larger number of specialized literary sources from Bulgarian authors on the main theoretical issues were studied.
2. It might be useful to done more clearly and categorically emphasizing one's own opinion on the considered theoretical problems.
3. It would be extremely useful to apply, as part of the methodological toolkit, some of the statistical methods for addiction research. This would make it possible to make a quantitative characterization of the manifestation of the connections and interdependencies between mass phenomena or processes under the specific conditions in certain space-time limits.

I would like to ask the following clarifying questions:

3. How can comment on the representativeness of the sample in the survey?
4. What conclusions can be drawn when comparing the results of the analysis made in paragraphs 3.3, 3.4 and 3.5. of the dissertation?

The questions asked do not reduce the qualities of the dissertation work, but would provide the opportunity for the dissertation student to defend his results even more convincingly, as well as serve as recommendations in his future work. I take the liberty of recommending that the present work be formed as monograph and published because of its relevance and important empirical results.

VI. Conclusion

The dissertation submitted for review on the topic: “Possibilities for increasing the competitiveness of pharmaceutical enterprises” is in accordance with the requirements of the Law on the Development of the Academic Staff in the Republic of Bulgaria and the Rules for its Implementation. The doctoral student meets the set minimum national requirements for obtaining the educational and scientific degree “Doctor”. I firmly believe that the topic of the dissertation work is relevant, and the content of the work is original from a scientific point of view. There is a clearly formulated problem, a scientific-methodological apparatus has been

developed to solve this problem, experimental study has been conducted, based on the results of which conclusions and recommendations have been made, which represent indisputable scientific and scientific-applied contributions. I appreciate the good preparation and awareness of the doctoral student in the subject area of the dissertation. The presented scientific and applied results contained in its present the doctoral student as a researcher who possesses knowledge and skills for independent research activity in the field of economics and management. For these reasons, I positively evaluate the dissertation research and call on the members of the scientific jury to vote for awarding Yulia Atanasova Nedelcheva the educational and scientific degree “Doctor” in the scientific specialty Economics and management (industry), professional direction 3.7. Administration and Management.

23.01.2023 г.

Blagoevgrad

Reviewer:

/Assoc. Prof. R. Dimitrova, PhD/